

Прозу Олесь Гончара називають романтичною, поетичною. Такі оцінки з погляду сучасних естетичних критеріїв можуть видаватися застарілими, однак саме вони зумовлені особливим ставленням письменника до ідеалу людини. Незаперечним залишається той факт, що автор у своїх творах підносить людину на найвищий щабель, відштовхується в описах-роздумах від тих характерів, які уособлюють ідеальні ознаки людської сутності. Саме тому досить частотним є уживання в художніх текстах іменника *людина*.

Зауважимо, що протягом останніх десятиліть ХХ століття відбулася зміна семантичного навантаження слова *людина*. Подібні процеси відбуваються і в інших мовах. Наприклад, вислів *a friend* в англійській мові раніше означав 'найближчий друг', а тепер — це 'людина, з якою ти знайомий'. Для вираження значення 'найближчий друг' використовується сполука *a closed friend*).

Олесь Гончар постійно звертається до образу людини як втілення «високих інтелектуальних і моральних властивостей». Ось кілька прикладів із твору «Бригантина»: *Антоне Герасимовичу, до вашої мудрості волаю: перед нами ж — людина! Хай ще мала й запущена і чимось знівечена, але людина. Яка ще колись і нас, чого доброго, перевершить, і, може, й посміється з наших педагогічних зусиль: диваки, мовляв, були, хоча децю й тямкували; Вона [Марися Павлівна] — то вже напевно розтлумачить тобі, що хуліганити, бродяжити — це зовсім не героїство, що справжні герої це такі, як мати твоя... Оце людина! Мертві піски повертає до життя, кучугурні наші Каракум виноградниками вкрила, а ти?; Дивитися, чи в ньому хоч трохи проблискує совість, чи ні. Все ж таки хочеться вірити в людину.* Наведені контексти реалізують виділене в загальномовному словнику значення 'особа як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей'. Це словникове значення підтверджується змістом контекстуальних синонімів: *людина — справжні герої*.

Не можна оминати увагою й ще одну характерну деталь, пов'язану з образом людини. Це зміст фразеологічної сполуки *бути людиною*. Розвиток сюжету в «Бригантині» зумовлює переважне вживання усталеного словосполучення у формі майбутнього часу: *Бо хай і дикий, невпокорений [син] росте, одначе вірить вона, що буде з нього людина! Її душа, її любов, її вдача вже в ньому проблискує!; Працею людина і сильна, й красива... Ось і на станції в нас, який колектив, усі за тебе переживають, хочуть, щоб ти людиною став, маму свою не соромив.*

У творах Олесь Гончара натрапляємо не лише на психологічні й зовнішні описи конкретних персонажів. Лексема *людина* набуває й узагальненого значення образу людини ХХ століття. На тлі конкретних історичних подій показовими є письменницькі роздуми (роман «Собор») про фізичні дії й духовну сутність людини ХХ століття, пор.: *Ще й не вчоріє, як на круто обривистому, переплутаному корінняччям та буреломом березі Скарбного, де було колись стійбище первісної людини (школярі не раз знаходили тут у вимивинах берега мамонтові бивні та кам'яне знаряддя наших пращурів), на кожному закруті річки влаштовує собі стійбище людина 20-го віку.*

У текстах Олесь Гончара звертаємо увагу на функціонування епітетних словосполучень з опорним словом *людина*, на їх позитивнооцінний зміст. Наприклад, у романі «Собор» ужито вислови: *дивовижні люди, чисті люди, справжня людина, чесна людина, совісні люди, славні люди, дорогі люди, правильні люди, правдиві люди*. Кожне з наведених словосполучень містить у семантиці епітета різні семантичні компоненти, завдяки яким створюється узагальнений позитивний образ людини. Напр.: *Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би, правильні. Роботяги. Металурги. Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні, або Згадався знову Іван Баглай та його товариство, ті заводські, біля чийого вогнища він щойно сидів, — совісні люди, такі стають лицарями праці й життя, або Приїжджають і такі, як Баглаєве оце товариство, славні, дорогі йому люди.*

Частовживаним у різних текстах О. Гончара є епітетне словосполучення *найрідніша людина*, пор.: *Голос крові, невже він справді є? Чи що ж тоді торкає душу, коли отак побачиш найріднішу тобі, єдину у світі «людину»?; Ти повинен написати йому листа. Вибачення попросити. Це ж батько, найрідніша людина.*

Серед позитивнооцінних словосполучень з опорним словом *людина* (*люди*) переважають загальнономовні, узвичаєні номінації. Проте трапляється й індивідуально-авторська сполучуваність, зміст якої розкривається в контексті протиставлення різних означень, пор.: — *А я скоріше вмру, ніж до нього піду. Бридкий він мені. Осоружний. І всі вони такі. Немає, Ганнусю, чистих людей! То в книжках тільки.*

Звична форма вираження оцінних епітетів — прикметниково-іменникове словосполучення. Однак епітетна семантика передається й ускладненими синтаксичними структурами на зразок: *людина-кристал, сильні духом люди, людина бурхливої вдачі, люди прекрасні душею і тілом, людина планети, цивілізована людина* і под. Для зображення ідеалізованого образу людини використовуються стереотипні публіцистичні вислови, зміст яких підсилюється контекстом, в одному випадку за рахунок протиставлення, як, наприклад, *сувора, мало привітна і справжня*, а в іншому — за рахунок введення синонімічної сполуки, обґрунтування, мотивації вибору саме такого, а не іншого означення: *Зовні сувора, мало привітна, фронтовичка від першого знайомства викликала у Віруньки щирі симпатії, і не ввело в оману Віруньку перше враження: постала перед нею людина справжня, людина-кристал; Ось у тому житті, де вже не буде жодного браконьєра, ні малого, ні великого, де не пігмеїв з тубиками побачиш, а квітучих атлетів, людей прекрасних душею і тілом, тих, для кого почуття щастя і взаємодопоміжки стало нормою існування. Пор. метафоричну сполуку *сильні духом люди* у фразі *Богатирі тут виростили, сильних духом людей виховував цей край, живлющий дух цієї природи*. Письменник прагне до обґрунтування, пояснення вжитого оцінного вислову. Так, вибір словосполучення з епітетом *бурхливий* мотивується поясненням *здатен на рішення несподівані*, пор.: *Про першого було відомо Лободі, що він людина бурхливої вдачі, здатен на рішення несподівані.**

На контрасті, протиставленні побудовані епітетні словосполучення, в яких епітети-метафори підкреслюють такі ознаки, як мізерність, непомітність, нікчемність людини. Для стилю Олесь Гончара характерні означення *людина-авоська, (людина) дрібнота* тощо. Як правило, такі означення з'являються в описах-роздумах, якими насичені твори Олесь Гончара, пор.: *Нібито все диктує страх перед невідомістю, перед тайною зникнення... Та чи так це насправді? Чи не більше мусить лякати живушого те, що проіснувати він може марно, безцільно, пройти дорогу життя людиною-авоською, відцвісти свої весни пустоцвітом?; Оружжя все більшає в розмірах, а люди щодалі меншають. Колись, кажуть, люди були такі, що по лісах, як по траві, ходили, а тепер он які... Дрібнота. Коли й далі так піде, то стануть і зовсім як мишенята: по дванадцяті в печі ціпами молотитимуть; Звісно, теплом батарей не замінити тепло серцець, якого шукає маленька людина. Якщо в змісті вислову *маленька людина* вирізняється нейтральна оцінка, то в епітетному словосполученні *ніякі люди* міститься негативний оцінний компонент, у виразний спосіб відтворення «чужого голосу» в такому контексті: *Скільки розвелось прагматиків, споживачів, отих «ніяких людей», як про них з сумом каже наш мудрий агроном... Що їх об'єднує?**

Поняття ідеальної людини в творах О. Гончара неодмінно пов'язане з її ставленням до праці. Не випадкові й такі означення: *роботящі люди, заводська людина, люди, до виснаги зморені, спалені з лиця, ніби вичавлені* і под. Здебільшого такі сполуки мають позитивно забарвлену семантику. Якщо в словосполученнях *заводська людина, роботяща людина* читач сприймає загальнономовну нейтральну або позитивну оцінку, то вислів *нічні люди* передає нейтральну оцінку семантику через оказіональне поєднання слів узагальненими епітетами *роботящі люди* і *шанована у цеху людина* із яскраво вираженою семою 'місце роботи' — *заводська людина*. Функціонування епітетної метафоричної сполуки *людина-цегла* тематично входить у створений щойно синонімічний ряд. У той же час названа сполука — негативно

забарвлена, пор.: *Була в ньому ніби потреба організму, що вимагала якоїсь протиотрути від одноманіття буднів, від стандартних уявлень тих, кому хотілось би з тебе зробити людину-цеглу, бачити в тобі лише податливий, злидений духом будівельний матеріал.*

Як у сполучуваності з прикметниками, так і у фразеологізмах лексема *людина* (люди) актуалізує типові для мовотворчості О. Гончара мовні оцінки високого ідеалу людини. Пор. фразеологічні сполуки: *ловити людину, виховати людину, видобути людину, людиною вернути, людиною зробити* тощо. Індивідуально-авторська сполучуваність *ловити людину* мотивується контекстом: *Ловлять людину! Та чи це вже само по собі не безглуздя? А ти, педагог, витончена душа, інтелігентка [Марися Павлівна], стоїш тут та губи кусаєш, сповнена гризотами сумління, знемагаючи від сорому й приниження.*

У внутрішніх монологів персонажів, в авторській мові наскрізною є думка письменника про бажаний ідеал людини другої половини ХХ століття. Можна з упевненістю говорити про створений образ ідеальної людини, який постає зі сторінок творів Олесея Гончара, людини як взірця чистоти людської душі, порядності, чесності й краси. Очевидно, такі людські якості мають залишатися незмінними в будь-яких конкретних історичних умовах.